

EVA WINDISCH: MARTIN JURAJ KOVAČIĆ I PRVI POKUŠAJI ORGANIZACIJE NAUČNOG RADA U MAĐARSKOJ. (Századok 1968, br. 1—2, str. 90—144, s rezimeom na ruskom i francuskom)

Arhivist i historičar Martin Juraj Kovačić, rođen u Šenkvici u Slovačkoj 1744, a umro 1821, bio je porijeklom iz naših krajeva, a u svom je radu zahvatio i neke teme koje se tiču Hrvatske. V. o tome moj članak u »Arhivskom vjesniku« 1966, str. 273—284. Rasprava E. Windischeve prikazuje ga sada kao organizatora opsežnih akcija s ciljem da se sakupi arhivska i druga dokumentacija o povijesti mađarskog naroda. Najprije saznajemo kakve su bile političke prilike u drugoj polovici XVIII stolj., osobito kako je jačao pokret za formiranje mađarske nacije i afirmaciju građanske klase. Za stvaranje historijske i naučne podloge tome nacionalizmu, kao i za ostvarivanje organiziranog naučnog rada kao neophodnog atributa nacije, bila su na području tadašnje Ugarske osnovana razna naučna društva, ili su se mađarski znanstvenici uključivali u takva društva u drugim državama. Među inicijatorima jednog takvog društva bio je iz hrvatskih krajeva Josip Petraš (r. 1714. u Slav. Brodu, umro 1772), koji je 1745. utemeljio u Olomoucu »Societas incognitorum in terris austriacis« s namjerom da zbliži učenjake i ljubitelje nauke.

M. J. Kovačić je svoj prijedlog za popisivanje sadržaja svih arhiva i rukopisnih zbirki u Ugarskoj formulirao krajem osamdesetih godina XVIII stolj. Na to bi se popisivanje, naravno, nadovezala opsežna historijska istraživanja. Režim mu, međutim, nije dao dozvolu za pregled arhiva. Slijedilo je Kovačićevo djelo »Vestigia comitorum« (»Tragovi zasjedanja zemaljskih sabora«) 1790, gdje dokazuje da je držanje zemaljskih sabora na kojima su se donosili zakoni stari mađarski narodni običaj. To je nedvosmislena aluzija protiv zakonodavne vlasti monarha. Autorica zatim iznosi kako je Kovačić svojom aktivnošću i svojim hrvatskim porijeklom budio patriotizam i kod hrvatskih plemića. Pomagao mu je i zagrebački biskup Vrhovac, a neke komentare i bilješke anonimno je sastavio Nikola Škrlec, veliki župan zagrebački. Čak nije pretjerano pretpostaviti da je Škrlec dao Kovačiću ideju za »Vestigia comitorum«. Već u uvodu toga djela naglašava Kovačić da je jedan čovjek pre slab da savlada sve zadatke koji se nameću pred mađarsku povijesnu nauku, te traži suradnike. Taj apel je mnogo jači i razrađeniji u nacrtu »Diplomatičko-povijesnog instituta« (»Institutum diplomatico-historicum inclyti regni Hungariae«). U tom djelu Kovačić tumači kako praktički razlozi diktiraju da se osnuje jedan institut za sve (tada barem donekle razvijene) društvene nauke — filologiju, ekonomiju, povijest i pravo. Trebalo bi popisati i objaviti u cjelini ili u regestu sve dokumente do 1526, a poslije i bilješke o mlađim izvorima. Razumije se da bi tome morala prethoditi — za ono vrijeme revolucionarna — detaljna obrada postojeće arhivske građe. Inače bi institut bio uređen kao kakav današnji dokumentacioni centar. Po završetku prvih faza radova na sabiranju građe institut bi počeo izdavati najvažnije monografije i temeljna djela za mađarsku povijest. Kovačić misli i na izdanja s područja pomoćnih historijskih nauka i etnografije. Institut bi trošio sredstva dobivena od bogatih mecena. Prema analizi E. Windischeve najveća je vrijednost Kovačićeve projekta u tome, što je to prvi ozbiljni i sistematski pokušaj jednog svjetovnog učenjaka da osnovnu građu za određena područja sredi u organizirane cjeline i zbirke. U Kovačićeve planovima dominira proučavanje razvoja javnog prava u pojedinim povijesnim razdobljima kao centralni motiv.

G. 1792. u spisu »Institutio Grammatophylacii publici pro Instituto diplomatico-historico« Kovačić opisuje prve rezultate svog apela. Skupljena je izvjesna suma novaca za institut i sabrano dosta prijepisa raznih dokumenata. Novčani prilozima su stizali i iz Hrvatske, npr. od biskupa Vrhovca i Mandića, od F. Bedekovića i drugih, a među suradnicima na pregledavanju arhivske građe srećemo Matiju Vučetića (r. u Brinju 1767, umro u Pešti 1824), profesora na Pravnoj akademiji u Košicama i poslije na Sveučilištu u Pešti. Na kraju

autorica opširno opisuje događaje poslije Martinovićeve urote i Kovačićeve suradnju s grofom Széchényijem.

Kovačićeви planovi nisu se ostvarili, i to, kako zaključuje Windischeva, zbog nedjelotvornog učešća javnosti, zbog odbojnosti latinskog jezika, koji se upotrebljavao u pripremnim radovima za institut (šira publika nije ga znala), te zbog preake orijentacije na javno pravo. No usprkos tome je »Diplomatičko-povijesni institut« važna etapa u razvoju mađarske građanske i nacionalne naučne misli.

Na kraju možemo napomenuti da ova Kovačićeва akcija nije ni prvi ni zadnji slučaj da se pojedinac prihvata inicijative i zadatka koji bi po svom opsegu i značaju pripadali u djelokrug neke veće institucije ili državnog organa. Autorica je uzela u obzir i činjenicu da su mnogi potezi izvjesnih ličnosti onoga vremena, pa tako i maloprije istaknuta Kovačićeва svjetovnost, bolje razumljivi tek kada ustanovimo da su zapravo dogovoreni u slobodnozidarskoj loži. O tome bi se moralo više čuti i u nekim raspravama o našoj — nimalo davnoj — prošlosti.

Ivan Filipović

IVAN BORSA, DIE GESCHICHTE DES HUNYADI-BRANDENBURGISCHEN FAMILIENARCHIVS. Archivalische Zeitschrift, Bd. 62 (1966), str. 144—168.

Mađarski arhivist Iván Borsa u povećoj raspravi prikazuje postanak, seobe i diobu arhiva obitelji Hunyadi-Brandenburg. Kako se dobar dio arhivskog materijala ovog arhiva odnosi na imanja u Hrvatskoj i jedan dio isprava nalazi se u Arhivu Hrvatske, bit će za nas zanimljivo na temelju ove studije u sažetim crtama pratiti sudbinu te arhivske građe.

1. U uvodnom dijelu rasprave autor govori o postanku arhiva obitelji Hunyadi koji prelazi u obitelj Brandenburg. Obitelj Hunyadi imala je svoje posjede od početka 15. stoljeća dalje u jugozapadnom i sjeveroistočnom dijelu Sedmogradske (Erdelja), zatim istočno od Tise, na češkoj granici i u srednjevjekovnoj Slavoniji. Janoš Hunyadi bio je 1446—1452. gubernator ugarsko-hrvatskog kraljevstva, zatim vrhovni kapetan Ugarske. Umro je brzo iza pobjede nad Turcima kod Beograda g. 1456. Njegova starijeg sina Ladislava dao je god. 1457. pogubiti kralj Ladislav zbog ubojstva Ulrika Celjskoga (1456. u Beogradu). Mlađi sin Matija Korvin postao je ugarsko-hrvatskim kraljem 1458. i vladao do 1490, a njegove i obiteljske posjede naslijedio je Ivaniš Korvin, oženjen Beatricom Frankopankom. Ivaniš umre god. 1504, za nekoliko mjeseci umre i njegov sin Kristofor, a Beatrica dobije od kralja Vladislava II preostale Ivaniševe posjede. God. 1509. ona se udala za markgrofa Jurja Brandenburškog, ali za godinu dana umre. Sada Hunyadijevi posjedi s bogatim arhivom prijeđu u ruke markgrofa. On je neko vrijeme ostao u Ugarskoj. Među ostalim, bio je i član skrbničkog vijeća malodobnog kralja Ludovika II, a zatim se god. 1525. povukao u svoju domovinu i odanle upravljao svojim dobrima u Ugarskoj i Hrvatskoj, dok nisu većim dijelom došla u turske ruke, a ostatak je rasprodao. Arhiv obitelji Hunyadi dopunjavao je ispravama i spisima svoga upravljanja posjedima ove obitelji dok su bili u njegovim rukama, a zatim su ulazile u arhiv isprave i spisi njegovih dobara u Šleskoj. Ovi spisi i isprave tako nastavlja arhivski materijal obitelji Hunyadi i čine njegov sastavni dio.

Građa ovog arhiva obuhvaćala je oko 1700 isprava (povelja) iz godina 1181—1526, zatim spise od više tisuća listova. Ove isprave služe za povijest obitelji Hunyadi. Tu je sačuvana obiteljska grbovnica (Wappenbrief), ovdje nalazimo najvažnije podatke o događajima iza smrti kralja Matije i o obitelji Ivaniša Korvina. Prigodom stjecanja raznih posjeda dolazili su Hunyadi u posjed isprava o tim imanjima. Gospodarski spisi dobara Gyula u Mađarskoj, Hunyada u Sedmogradskoj, Medvedgrada, Rakovca i drugih posjeda u Hrvatskoj (srednjovjekovna Slavonija!) pružaju izvanredan suvremeni izvor za eko-